

UNDERJORDISK KVIN

7. Valet mellan myrten och lagerkra

Sophie Adlersparre kallades "Esselde" och arbetade i över trettio år för att förbättra villkoren för lärarinnor, skrivbiträden, sjuksköterskor m. fl. Esselde tillhörde adeln på obestånd och försörjde sig med skriverier och vitbroderier. Massbasen i kvinnorrörelsen var det lägre tjänstemannaskiktet (mellanskiktet).



16

Den sk kvinnoemancipationens början ligger i tiden före feminismens, vars första organisation bildades i form av Föreningen för kvinnans äganderätt (1873). Då hade flera reformer redan genomförts: lika arvsrätt för kvinnor och män (1845), ogift kvinnas myndighet vid 25 år (1858, 1863), ett högre lärarinneseminarium och en statens normalskola för flickor (1861, 1864), viss sjuksköterskeut-

bildning (1866), kvinnor kunde utöva handel och hantverk (1846, 1864), arbeta som telegrafister, postexpeditörer och skrivare vid järnvägen och som folkskollärare (1850-60-talen). Ytterligare några reformer genomfördes under 1870-80-talen: giftomanskapet upphävdes (1872) så att kvinnor fick rätt att själva välja äktenskapspartner, rätt att ta studentexamen och avlägga akademiska, dock inte teologiska och högre juridiska examina (1870, 1873). Ogift kvinna blev myndig vid samma ålder som man - 21 år (1884).

De ogifta kvinnorna hade därmed utan hjälp av någon organiserad kvinnorrörelse kommit en bra bit på väg mot jämlikhet med männen. De flesta reformerna genomfördes före industrialismens genombrott (1870) och i manssamhällets intresse av att dels få medelklassens ogifta kvinnor försörjda, dels få billig arbetskraft till områden nödvändiga för industrisamhällets framväxt och utveckling, dels för att lösgöra kapital. Den gifta kvinnans ställning förblev emellertid under lång tid oförändrad.

Den moderna feminismen

Feminismens historia kan indelas i två huvudfaser, den moderata och den radikala feminismens. Utvecklingen framstår i stort likartad i hela västvärlden. I Sverige sam-

Ann-Charlott Leffler m. fl. skrev om kvinnors erotik och passioner. Det gillade inte Esselde. Ann-Charlott plågades av den hårda kritiken i Sverige och flyttade till ett vänligare klimat: Italien, där hon dog, 43 år gammal (1892).

Moderna radikala

Underjordisk kvinnokamp, kvinnorrörelsen, har tidigare tagit kvinnornas fredsörelse som krigens (nr 4/79), den kvinnliga gelstad 1925-54 (nr 1/80), nr 3 i ka tidningen Tidevarvet 1925-26. I tre nummer framöver: könsrollerna, ledare för könsrollerna, förra numret kritikern Klara...

I tre nummer framöver: könsrollerna, ledare för könsrollerna, förra numret kritikern Klara... I tre nummer framöver: könsrollerna, ledare för könsrollerna, förra numret kritikern Klara... I tre nummer framöver: könsrollerna, ledare för könsrollerna, förra numret kritikern Klara...



KNOKAMP

ikronan
nsen . . .

erata och
a feminister

En serie om den äldre kvinnan upp Siri Derkert och den som växte fram mellan världsliga medborgarskolan på Föreningsvägen 3-4/80, den kvinnopolitiska skolan nr 2/80, Karin Westberg och projektet i Uppsala, och i Uppsala (1875-1948).
Hördis Levin att premisser betydelse för ideologi kvinnans rösträtt: Ellen Key och Hon kommer särskilt att sätta om kärlek, moderskap och samhällsliga sexualmoral. Kvinnobulletinen gör Hördis Ellen Key och hennes idéer om allmänna opinionen. Men kvinnans emancipationens och feminister!



Anna Whitlock, pedagog med reformidéer, ateist och frisinnad, grundade Whitlockska flickskolan, senare samskolan. Ordförande i rösträttsrörelsen under ett par perioder (1904-09, 1912-14). Gifte sig aldrig, men hade en adoptivdotter.

Så här kunde en kvinnlig akademiker se ut. Elsa Eschelsson, Sveriges första kvinnliga jur. kand. (1892) och jur. dokt. (1897) knäcktes fysiskt och psykiskt av striden om en professor. Enligt paragraf 28 i regeringsformen fick kvinnor inte inneha statliga tjänster.

manföll kvinnoemancipationens början med en litterär feminism, uttryckt bl.a. i C.L. Almqvists och Fredrika Bremers författarskap, varav romanen Hertha (1856) kan betecknas som ett standardverk. Den inspirerade två adliga kvinnor, Sophie Adlersparre och Rosalie Olivegrona att starta Tidskrift för hemmet (1859). Under mer än ett decennium var denna skrift den enda samlande instansen för kvinnofrågorna. Som framgår av titeln lades inte betoningen på kvinnorna utan på "hemmet".

Den första verkligt feministiska fasen, dvs när kvinnorna själva ledde emancipationssträvandena, inleddes 1873 med startandet av Föreningen för kvinnans äganderätt, vilken försökte uppnå ekonomiskt oberoende också för den gifta kvinnan. I en tid då borgarkvinnans produktiva uppgifter övertogs av industrin var det viktigt att garantera hennes äganderätt. Några större framgångar på detta område uppnåddes emellertid inte, annat än i form av en begränsad reform (1874). Gifta kvinnor fick då rätt att genom äktenskapsförord, disponera ev. arbetsförtjänst, enskild egendom, arv och dylikt.

Denna första moderata feminism gjorde inte anspråk på några omvälvande samhällsförändringar - krävde inte rösträtt utan eftersträvade jämlikhet med männen inom samhällets etablerade ramar. Här måste den framstegstro och tillväxtanda som präglade den nya överklassen - de kapitalistiska företagarna - beaktas. Dess kvinnor trodde säkert att den industriella revolutionen skulle medföra en jämlik ställning också för kvinnorna i den klass som bar upp den. Endast vissa korrigeringar behövde göras.

Den radikala feminismen

De moderata feministerna insåg dock så småningom att korrigeringar inte var tillräckligt. Feminismens program vidgades till att omfatta kravet på rösträtt. Den radikala feminismen är ett faktum, när

den första rösträttsföreningen bildades 1902, men den har då ett övergångsstadium bakom sig, präglad av inriktning på sexualmoraliska frågor, och diskussion om kärlek och äktenskap.

Feministerna såg sig gäckade i sin tro på ett jämlikt samhälle, när den sexuella dubbelmoralen sanktionerades i form av reglementering och föreskrifter för prostituerade i mitten på 70-talet. En representant för den moderata feminismens tendens till radikaliserings är Sophie Adlersparre, på vars initiativ Fredrika Bremerförbundet bildades 1884. På dess första programpunkt stod kvinnans sedliga höjande, men förbundets syfte var också att hävda vunna framgångar och att samla medelklassens kvinnor (och män) kring fortsatta emancipationssträvanden. En livlig debatt kring äktenskap och sedlighet utspann sig under

forts på nästa sida



1880-talet, vilket bl a ledde till en större öppenhet i sexuella frågor och till krav på sexualupplysning för kvinnor. Äganderättsfrågan debatterades och motion ställdes i riksdagen (1882) men inget nytt hände.

Feministerna enas kring rösträtten

Avskaffandet av den sexuella dubbelmoralen var ett i tidens sammanhang radikalt krav, som politiserade feminismen. Tillgången till lagstiftningsverktyget upplevdes alltmer som nödvändigt. Långt ifrån alla moderata feministerna ville engagera sig i sedlighetsdebatten och i kampen mot dubbelmoralen. Kring rösträtten kunde dock alla feministerna så småningom enas sig.

Ett drag i den radikala feminismen var dess sociala intresse och dess intresse för samarbete med arbetarkvinnor. Delvis var detta en följd av kampen mot dubbelmoralen. Arbetarkvinnorna blev genom sina låga löner ofta offer för prostitutionen. Delvis berodde det på att feminismens underlag hade vidgats. Under de trettio åren från 1870-1900 hade nya generationer av kvinnor vuxit fram. Det var kvinnor som vunnit självförtroende genom yrkeskunnighet, akademisk och annan utbildning. De ogifta kvinnornas antal hade ökat dels genom kvinnoöverskott dels genom sjunkande äktenskapsfrekvens. De ogifta kvinnornas frihet till föreningsverksamhet, utåtriktade aktiviteter och umgänge med varandra gav över hela västvärlden förutsättningar för att feminismen skulle bli en massrörelse. Denna massrörelse kvävdes emellertid mer eller mindre i sin linda av orsaker som jag inte utförligt kan gå in på.

Ett hot mot familjeinstitutionen

Den ökade kvinnoemancipationen sågs av många som ett hot mot familjeinstitutionen och släktets tillväxt. I Sverige hade äktenskapsfrekvensen sjunkit stadigt sedan 1840-talet och det tog nästan hundra år innan den väsentligt höjdes. Det ogifta kvinnoståndet hade inte den tidiga kvinno-

emancipationens förespråkare brytt sig så mycket om. Behovet av kvinnlig och fri arbetskraft var större än behovet av fler äktenskap.

Klart är att den ogifta kvinnan i Sverige före första världskrigets slut försämrade sin ställning betydligt om hon gifte sig. Hon blev då bl a omyndig igen. Den borgerliga familjeideologin, att den gifta kvinnan i första hand tillhörde hemmet, fick yrkeskvinnor att avstå från äktenskap och familj. Det var för dem, som Lydia Wahlström skriver, ett val mellan "antingen -eller". I varje fall för den akademiskt utbildade kvinnan, ett val mellan "myrten" (kronan) och "lager" (kransen). Detta var inte bara en samhällelig angelägenhet. Många kvinnor upplevde individuellt att de förlorade en bit av sig själva när de måste göra detta val. Ett annat viktigt drag i den radikala feminismen var att den krävde rätt till både yrke och äktenskap-moderskap. För andra kvinnor var valet inte svårt. De gifte sig hellre än de satt på kontorsstolen hela livet. För ytterligare andra kvinnor - arbetarklassens - fanns inget val. De måste ofta även som gifta fortsätta att arbeta.

De "kortklippta" och de "kvinnliga" feministerna

Övergångsperioden mellan moderat och radikal feminism - från mitten av 1880-talet till början av 1900, sedan äktenskaps- och sedlighetsdebatten avklingat, präglades under 90-talet av ett, som en kvinnlig författare skriver "intellektuellt inbördeskrig", vilket berodde på att antifeministiska tendenser gjorde sig gällande. I denna kamp gick en vattendelare mellan "kortklippta" feministerna som ville fortsätta emancipationen mot jämlikhet med männen och de "kvinnliga" kvinnor som vaknat till medvetenhet om sin betydelse som könsvarer. En syntes mellan å ena sidan samhälls- och yrkesarbete och å andra sidan hustru- och modersrollen framstod vid den aktuella tiden som en orimlighet. Valet mellan "antingen - eller" debatterades och de "kortklippta" anklagades för att bara vilja efterhär-



Signe Bergman, bankanställd, ogift och självständig med egen våning och hembiträde. Ledde rösträttsrörelsens praktiska arbete under många år, i sluttampen som ordförande i LKPR (1915-1917).

Anna Bugge-Wicksell, rösträttskvinna och fredsarbetare, var advokat och tvåbarnsmamma. Levde i samvetsäktenskap med Knut Wicksell, som inte ville göra Anna till "slav" genom att gifta sig med henne.





Lydia Wahlström, en av de ledande rösträttskvinorna, trodde inte att yrkesarbete och äkten-skap/moderskap gick att förena.

Selma Lagerlöf som hon såg ut innan hon vunnit ära och berömmelse. Hon debuterade på 1890-talet och hennes författarskap föll i god jord hos Esselde. När rösträtten vanns (1919) höll hon ett segertal där hon framhöll att kvinnornas uppgift ytterst var att förädla mänskligheten.



ma och konkurrera med männen.

Detta inbördeskrig avslöjade en dualism mellan det feministiska och det emotionella. Det var en kamp mellan den akademiskt utbildade och den seminarieutbildade lärarinnan, som ytterst uttryckte en kamp mellan "hemkvinnans" och yrkeskvinnans typer. Det var en kamp mellan dem som ville ha flickskolor med "kvinnlig hemslöjd" och huslighet på programmet och dem som ville ha samskolor. Det var en kamp mellan dem som inte ville överföra den "manliga bildningstypen" på den kvinnliga ungdomen och dem som ansåg att kvinnorna inte kunde tillgodose sin "egenart" förrän de underordnat sig samma allvarliga studiegång som männen och inte omdana samhället förrän de lärt sig att "rikta fiendens kanoner mot honom själv." Det var slutligen också en kamp mellan olika uppfattningar om hur samvaron med männen skulle se ut. Skulle det vara ett samarbete grundat på kamratliga och jämlika relationer eller skulle det vara en samvaro där kvinnor och män hade klart åtskilda roller på arbetsplatserna och i äkten-skapen?

1890-talets intellektuella inbördeskrig måste sättas i samband med samhällets ekonomiska och sociala förhållanden. Den sjunkande äkten-skapsfrekvensen har redan berörts. Sjunkande födelsetal sågs av andra som ett hot mot nationen. Det ökade superiet och sedeslösheten bland männen hänfördes till deras hemlöshet och brist på sexuell tillfredsställelse. På kvinnorna låg ett tryck att rädda samhället från fysiskt och moraliskt förfall genom att gifta sig med männen och ta hand om deras välfärd.

Stenar istället för bröd

Konkurrensen på arbetsmarknaden måste också tas med i bilden. Industrins utveckling gick i riktning mot allt effektivare maskiner. Behovet av utbildad kvinnlig arbetskraft började minska. Fler utbildnings- och karriärmöjligheter för kvinnor sågs inte med blida ögon av männen i medelklassen. "Reaktionen i Sverige begynte insmyga" skriver

Alexandra Gripenberg "innan ännu en enda av kärnpunkterna i kvinnosakens program voro vunna den gifta kvinnans myndighet och äganderätt, moderns rätt till sina barn, politisk rösträtt, den myndiga kvinnans frihet att välja sitt arbete, dubbelmoralens avskaffande. Samtidigt med att kvinnoemancipationen avstannade började den fria kärleken predikas, framhåller hon. I stället för bröd (arbete) erbjöd man kvinnorna stenar (en sexuell frihet som de vare sig behövde eller frågade efter och som var skadlig för dem) skriver Elisabeth Grundtvig.

Vad dessa feminister hävdar är riktigt. Vid tiden för 1800-talets "sista kvinnoriksdag" (1884) då den första motionen om rösträtt för kvinnor ställdes och avvisades, började litteraturen flöda av bidrag från manliga skribenter som månade om kvinnornas sexuella frihet utan att samtidigt ställa krav på ekonomisk och politisk frihet för dem. Det var en antiintellektualistisk strömning som hävade drifternas primat. Några skönlitterära verk i samma genre av kvinnliga författare uppmuntrade samma tendens: kvinnornas behov av sexuell tillfredsställelse och rätt till passioner. Från dessa kvinnliga författare tog de moderata feministerna starkt avstånd och ansåg att de förespråkade en tillbakagång i utvecklingen.

Det blev emellertid inte "hemkvinnorna" eller de som ville kvinnans sexuella frihet, utan de kvinnor som stod för en fortsatt kvinnoemancipation i riktning mot jämställda yrkes- och utbildningsmöjligheter, som utförde det sega vägröjningsarbete som möjliggjorde rösträttsrörelsen. De var "martallarna" som gav 'skogen' bakom dem möjlighet att växa "stark, frodig och rak" som en gammal feminist vid slutet av 1890-talet uttryckte det. Vid rösträttsrörelsens uppbyggande utförde dock en typisk "hemkvinna" Ann-Margret Holmgren, ett väsentligt arbete för att bredda underlaget, så att frågan om kvinnans rösträtt kunde bli en fråga för alla kvinnor. Och samtidigt omfattas också av dem som var fientliga till den.

Hjördis Levin